

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті розглянуто підходи до розуміння категорії культура загалом та професійної культури майбутніх сімейних лікарів зокрема. З'ясовано, що культура як діяльність людини в усіх сферах буття й свідомості може існувати й розвиватися лише тоді, коли людина – суб'єкт культури – оволодіває одним із видів цієї діяльності, тобто професією, і завдяки їй, завдяки отриманим знанням та вмінням може змінити навколишній світ, природу та самого себе.

Автор статті розкриває суть поняття «професійна культура» визначаючи її як категорію, що характеризує соціально-професійні якості спеціаліста з урахуванням специфіки його професійної діяльності, ступінь оволодіння ним досягнень науково-технічного та соціального прогресу. Структурними компонентами професійної культури виокремлюють етичну, естетичну, методологічну, професійно-психологічну, проектну, екологічну, правову, фізичну культуру.

Обґрунтовується думка, що на формування професійної культури майбутнього спеціаліста впливають як особливості самої професії, так і інші фактори – об'єктивні та суб'єктивні, більш менш значущі, особистісні та соціальні фактори. Об'єктивний вплив мають також загальноосвітні тенденції в освіті, соціально-філософські проблеми культури, стан системи освіти та якість освітніх послуг, культура навчального закладу, престижність професії в суспільстві.

Зауважується, що медична культура сімейного лікаря являє собою самостійну підсистему культури, в основі якої покладено специфіку лікарської діяльності, до якої входить основний суб'єкт цієї діяльності – сімейний лікар зі своїми знаннями, особистісно-психологічними якостями, цінностями та ідеалами; зразки поведінки; традиції, встановлені соціальні відносини, соціокультурні норми та стереотипи; медичні символи; спеціальні інститути, які в сукупності утворюють простір медичної культури.

Ключові слова: медична культура сімейного лікаря, професійна культура, професіоналізм, етичні принципи та норми, професійна діяльність.

The professional culture formation of the future family doctors as a pedagogical problem

Annotation. The article observes approaches to understanding the category of general culture and professional culture of future family doctors in particular.

A culture as a kind of human activity in all areas of life and its consciousness can exist and develop only when man - the subject of culture - gains proficiency in one of the types of activities, the profession actually and thanks to the knowledge and skills can change the world, nature and himself was ascertained in the article.

The author reveals the essence of the concept of «professional culture» defining it as a category that describes the specialist's social and professional skills specific to his professional activity, the degree of mastery of his scientific, technical and social progress. Structural components of professional culture distinguish ethical, aesthetic, methodological, professional and psychological, design, environmental, legal, physical culture.

Peculiarities of the profession, as well as other factors - objective and subjective, more or less significant, personal and social factors affect the process of professional culture formation of the future expert.

The objective influence also have global trends in education, social and philosophical problems of culture, the state of educational system and quality of education, the culture of the educational institution, the prestige of the profession in society.

It is observed that the family doctor's medical culture is an independent subsystem of culture, which is based on the specific medical activity and the main subject of this activity is a family doctor with his knowledge, personality and psychological characteristics, values and ideals; patterns of behavior; traditions established by social relations, social and cultural norms and stereotypes; medical symbols; special institutions which form a space of medical culture together.

Key words: medical culture of the family doctor, professional culture, professionalism, ethical principles and norms of professional activity.

Постановка проблеми. Рівень розвитку сучасного суспільства пред'являє високі вимоги до освіти у вищій медичній школі, опираючись на модернізацію професійної освіти, її змістове й структурне оновлення в культуротворчому аспекті, яке відбувається відповідно до нових вимог економічного розвитку.

Згідно з Концепцією реформування системи підготовки лікарів в Україні (2005 р.) та приведенням її у відповідність до вимог Болонської декларації пріоритетними стають проблеми формування професійної культури лікаря та його компетентності. Практика засвідчує, що після закінчення вищих навчальних закладів молоді лікарі у професійній

діяльності стикаються з низкою труднощів, обумовлених недостатнім рівнем сформованості професійної культури та її компонентів (професійно-етичної, професійно-комунікативної тощо) [1, с. 3].

Культура як освітня цінність у розвитку й вихованні студентів-медиків повинна проявлятися в культурі буття, мислення, дозвілля, у відносинах, спілкуванні, у світоглядній культурі, в естетичній діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В якості методологічної основи нашого дослідження є низка праць, присвячених професійній культурі майбутніх спеціалістів. Це роботи В. Анохіна, П. Амбарової, М. Філоненко, В. Кочергіна,

Н. Крилової, А. Агаркової, В. Познякова, А. Смолика, Н. Миколаєнко та ін. В них розкриваються різні погляди на проблему структури професійної культури, робляться спроби розглянути основні етапи професіоналізації, пропонуються підходи до формування професійної культури. Професійна культура багатьма авторами тісно пов'язана з поняттям «професіоналізм», сутність якого розглядається в працях І. Бутенко, Є. Єрмолаєва, В. Міхеєва, С. Дружилова, О. Колечко та ін., а шляхи формування – в роботах С. Ісаєнко, Н. Крилової, І. Кузнєцової, О. Пономаренко та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні поняття професійної культури майбутнього лікаря та шляхів формування професійної культури у майбутніх сімейних лікарів.

Виклад основного матеріалу. Освіта та культура – дві сторони генетично єдиного процесу антропо- та соціогенезу. Їхня більш менш гармонійна взаємодія забезпечує виробництво, тиражування, передачу, засвоєння й отримання знань і цінностей. Культура є способом і формою людського буття, історичною мірою та «межею» людського способу життя, її домінуючим образом. Вона може бути представлена як накопичений людиною досвід діяльності, необхідний для відтворення цієї діяльності. Аналізуючи поняття професійної культури майбутнього лікаря, необхідно визначити, передусім, підходи до розуміння самої категорії культура.

Серед багатьох означень поняття «культура» за основу ми взяли визначення Н. Крилової, яка вважає, що «культура – це сума духовних досягнень і пам'ять людства; творче самовираження людей (результат і процес творчості); сукупність загальнозначущих знаків і символів; система норм і зразків поведінки, властивих даному суспільству; основа соціальної поведінки (мова, теоретичні ідеї, культурно-організовані види діяльності); спосіб життя та діяльності; сукупність матеріальних і духовних цінностей; щільність досвіду; досягнення особистості» [9, с. 67].

В яскравому та різноманітному світі людської культури особливе місце займає проблема професій, професійної майстерності, оскільки культура як діяльність людини в усіх сферах буття й свідомості може існувати й розвиватися лише тоді, коли людина – суб'єкт культури – оволодіває одним із видів цієї діяльності, тобто професією, і завдяки їй, завдяки отриманим знанням та вмінням може змінити навколишній світ, природу та самого себе.

Поняття «професійна культура» – категорія, що характеризує соціально-професійні якості спеціаліста з урахуванням специфіки його професійної діяльності, ступінь оволодіння ним досягнень науково-технічного та соціального прогресу. Структурними компонентами професійної культури є етична, естетична, методологічна, професійно-психологічна, проектна, екологічна, правова, фізична культура.

В науковий обіг термін «професійна культура» було введено В. Підмарковим, котрий у зміст професійної культури включив: а) особливі знання даного виду діяльності, що складають зміст професії; б) знання даної виробничої ситуації, організованих зв'язків та їхніх виконавців.

Для нашого дослідження пріоритетним терміном є «професійна культура», тлумачення якого в словниках відсутнє. В «Українському педагогічному словнику» за редакцією С. Гончаренко зазначено, що «під культурою розуміють рівень освіченості, виховання людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю» [3, с. 182]. «Професійна культура характеризує рівень і якість професійної діяльності, які залежать від соціально-економічного стану суспільства й сумлінності в оволодінні певними знаннями, навичками конкретної професії» [8, с. 173].

В основі професійної культури лежить загальна культура особистості, яка включає найважливіші положення культури. Професійна культура спеціаліста, що являє собою специфічне середовище професійної спільноти, включає в себе разом з еталонами професіоналізму, компетентності й майстерності сукупність ціннісно-нормативних і моральних уявлень, які відповідають за регуляцію взаємовідносин людей у процесі їхньої професійної діяльності.

Професійна культура – спосіб формування та реалізації соціальних сил суб'єкта діяльності. У даному визначенні акцентується те, що професійна культура – культура професійної групи, яка не повною мірою відповідає особистісному характеру набуття людиною культури її професії; професійна культура виражає певний ступінь виду праці в умовах загального і спеціального розподілу, що цілком відповідає її об'єктивному осмисленню [6, с. 63].

Академік Д. Ліхачьов визначає професійну культуру, як міру, якість діяльності людини у визначеній, чітко обмеженій сфері його професії; у тому виді діяльності, де вона відчуває себе комфортно, впевнено й розкуто [10, с. 7].

С. Ісаєнко у своєму дослідженні дає наступне визначення: «професійна культура – це цілісне особистісне утворення, сутністю якого є діалектичний зв'язок усіх елементів культури індивіда, яке динамічно та нелінійно розвивається, специфічно проявляючись у сфері професійної діяльності та спілкування» [7, с. 28].

В. Сластьонін вказує, що важливого значення в контексті професійного самовдосконалення, самовиховання, самоосвіти набуває професійна самореалізація фахівця, що являє собою результат пошуку «себе в професії», ствердження професійного іміджу, індивідуального стилю професійної діяльності, власної професійної ролі, образу «Я», розкриття й реалізація свого творчого потенціалу,

визначення і досягнення професійних перспектив, встановлення нових професійних цілей [11, с. 21].

На формування професійної культури майбутнього спеціаліста впливають як особливості самої професії, так і інші фактори. Серед них можна виокремити об'єктивні та суб'єктивні, більш менш значущі, особистісні та соціальні фактори. Об'єктивний вплив мають також загальносвітові тенденції в освіті, соціально-філософські проблеми культури, стан системи освіти та якість освітніх послуг, культура навчального закладу, престижність професії в суспільстві.

Професійну культуру можна розглядати як одну з властивостей групи людей, котрі відносяться до однієї професії. Професійна діяльність як соціально-культурне явище має складну структуру, що включає мету, задачі, предмет, засоби, методи, результат. Високий рівень професійної культури спеціаліста характеризується розвинутою здатністю до вирішення професійних задач, тобто розвиненим професійним мисленням та свідомістю.

Традиційно під професійною культурою розуміють сукупність теоретичних знань і практичних умінь, пов'язаних з конкретним видом праці. З появою професійної культури виникають і специфічні інститути, призначені для розвитку, збереження й розповсюдження культури. Особливо в цьому плані слід виділити систему професійної освіти, що являє собою соціальну форму існування культурних процесів навчання й виховання.

Оскільки медицина – це не просто наука, але й частина культури, що займає особливе місце в системі культури, саме культурологічний підхід може сприяти розумінню особливостей процесів і взаємовідносин, які відбуваються серед представників даної професійної групи, а також взаємовідносин між лікарем і пацієнтом, основаних на традиціях, звичаях, нормах, характерних для даної професійної спільноти [5, с. 242-243].

Своєрідність медичного пізнання, спілкування й діяльності, що зумовлюють особливості стилю мислення медика та визначають специфічні вимоги до його знань і цінностей, умінь і навичок, його особистісних якостей і поведінки, дозволяє говорити про феномен медичної культури. Соціальна група, що представляє цю культуру, включає в себе всю чисельну професійну спільноту медичних працівників: лікарів, середній і молодший медичний персонал (медичні сестри, санітари), студентів медичних вузів і коледжів, інтернів; медичних працівників, котрі займаються науковою діяльністю; лікарів-педагогів; медиків, котрі підвищують свою кваліфікацію чи набувають нової спеціальності – ординаторів, аспірантів, докторантів.

Слід зауважити, що розглядаючи сутність професійної культури лікаря вбачаємо певну складність у тому, що термін «медична культура» в науці не має точного визначення. Труднощі й

неоднозначність філософсько-культурологічного й наукового визначення цього поняття зумовлені складністю інтерпретації змісту та взаємодії вихідних понять «культура» та «медицина». «Велика медична енциклопедія», наприклад, визначає медицину як «систему наукових знань і практичної діяльності, метою яких є укріплення й збереження здоров'я, продовження тривалості життя людей, попередження й лікування хвороб людини» [2, с. 7].

Медична культура сімейного лікаря являє собою самостійну підсистему культури, в основі якої покладено специфіку лікарської діяльності. В неї входить основний суб'єкт цієї діяльності – сімейний лікар зі своїми знаннями, особистісно-психологічними якостями, цінностями та ідеалами; зразки поведінки; традиції, встановлені соціальні відносини, соціокультурні норми та стереотипи; медичні символи; спеціальні інститути, які в сукупності утворюють простір медичної культури. В медичній культурі поєднуються ознаки домінуючої культури та професійної культури, які відіграють роль основи культури та диктують представникам медичної культури встановлені цінності, норми, стереотипи. Однак, самі цінності та приписи загальної і професійної культури набувають особливого змісту через специфіку медичної діяльності, гуманної, яка відбувається у безпосередньому спілкуванні з людьми.

З одного боку, медична культура представляє собою цілісний феномен, а з іншого – в ній проявляються деякі «відцентрові сили» – особливості медичних спеціальностей і спеціалізацій, що призводить до утворення всередині неї своєрідних «міні-культур». Різноманіття спеціальностей (в медицині нараховується нині більше 80 спеціальностей) стало особливістю медичної культури в кінці ХХ на початку ХХІ століття. Окрім того, культурні локальні групи в медичному середовищі широко не розповсюджені (так, як, наприклад, в молодіжному середовищі) через перевагу професійних цінностей медичної культури. Своєрідність медичної діяльності проявляється і в особливо яскраво вираженій (у порівнянні з іншими професіями) корпоративності, яка проявляється в колегіальності, досить суровій субординації, «закритості» медичного співтовариства, особливого роду символіці та атрибутиці.

Професійна культура є однією з форм медичної культури. Термін «медична культура» нині широко використовується в сучасній науці та повсякденному житті людей для позначення різних явищ, процесів і якостей соціокультурної життєдіяльності людей. Культура людства – сукупність всього, створеного людьми, включаючи як позитивні, так і негативні у моральному відношенні об'єкти та явища. Медична культура – сукупність всього, створеного людством, що впливає на збереження життя й здоров'я людини, включаючи продукти природного середовища,

видозмінені в ході цілеспрямованої діяльності людей. Вона включає в себе типи й форми організації життя й діяльності людей, створювані людиною духовні та матеріальні цінності, біомедичні й медико-соціальні технології [4, с. 43].

Медична наука, синтезуючи наукові, філософські та інші види знань, виробляє своє медико-філософське розуміння життя людини з усіма її складовими. Конкретні форми медичної культури містять у собі певні світоглядні системи, специфічні для конкретних етапів історичного розвитку суспільства. Наявність протиріч є характерною особливістю медичної культури. Це протиріччя між нормативністю культури та свободою, яку вона надає людині; протиріччя між традиціями медичної культури і тенденціями сучасності; протиріччя між потребами у створенні нових продуктів медичної культури і реальними можливостями її суб'єктів.

Медична культура багатогранна й багатоманітна в своїх конкретних формах. Це визначається, передусім тим, що суб'єктом, який її утворює, є не лише медичний працівник, але й інші члени суспільства. Людина лікуюча (*homo sanans*) – це людина, котра здійснює діяльність, спрямовану на зцілення хвороб і полегшення страждань хворих людей, встановлення здоров'я людини й попередження виникнення захворювань у майбутньому. Цілитель, лікуюча людина, лікар розрізняються за багатьма критеріями, серед яких головними стають теоретичні основи їхньої діяльності, види технологій, якими вони користуються в процесі своєї діяльності та ступінь влади, яку вони мають над людиною в процесі її лікування [4, с. 57].

Відповідно до носіїв медичної культури виділяють такі її форми, як професійна, масова, буденна, індивідуальна та інші. Аналіз низки наукових робіт дозволив нам сформулювати власне означення професійної медичної культури. *Професійна медична культура являє собою форму*

медичної культури людства, що існує в межах професійної спільноти медичних працівників і синтезує в собі медичні знання, професійно-теоретичні світогляди, медичні технології й соціальні практики, традиції та специфічну мовну систему, вироблені людством із метою збереження здоров'я і життя людини, боротьби з різними її захворюваннями.

Провідним компонентом в історії розвитку професійної медичної культури є етичний компонент. Основний етичний принцип «не нашкодь» набуває відносного характеру через розуміння двоїстості всіх біомедичних технологій, конкретних лікувально-діагностичних та реабілітаційних методів і засобів, перетворюючись у принцип вибору переваги користі над завданням шкоди. Такий моральний вибір в умовах конкретної практичної діяльності часто стає дуже проблемним.

Відповідно до загальних законів розвитку наукового знання, в науці завжди будуть питання та проблеми на які ще немає відповідей, якого б рівня розвитку наука не досягла. В цих випадках на перший план виходять моральні та ціннісні компоненти особистої професійної культури лікаря та (або) іншого медичного працівника.

Висновки. Сучасна медична культура українського суспільства все більше інтегрується в цілісну систему світової медичної культури, зберігаючи при цьому специфічні особливості в усіх своїх конкретних формах – від професійної до індивідуальної. Для сучасної вітчизняної медичної культури надзвичайно актуальними стали проблеми співіснування та взаємодії різних форм лікарської та медичної діяльності, взаємозв'язку наукового та поза наукового знання, трансформації моральних цінностей у професійній медичній культурі, цінності життя та здоров'я в інших формах медичної культури. Ці та інші етичні та культурологічні проблеми визначають напрямки подальшого розвитку вітчизняної медичної культури.

Література:

1. Агаркова А.О. Формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у вищих навчальних закладах: автореф. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук / А.О. Агаркова. – К., 2011. – 21 с.
2. Большая медицинская энциклопедия. – М., 1980. Т.14. – 465 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с
4. Жарова М.Н. Человек врачующий: целитель – врачеватель – врач // Альманах современной науки и образования. Тамбов: Грамота, 2010. № 1 (32): в 2-х ч. Ч. 2. – С. 39-43.
5. Жилаева О.А. Профессиональная культура врача как культурологическая проблема / О.А. Жилаева // Вестн. Бурят. гос. ун-та. Сер. Философия, социология, политология, культурология. – 2009. Вып. 6 – С. 242-245. – Электрон. версия. – Режим доступа: <http://www.bsu.ru/content/pages2/1071/2009/JilaevaOA.pdf>.
6. Игнатов В. Г. Профессиональная культура и профессионализм государственной службы: контекст истории и современности : учеб. пособ. / В.Г. Игнатов, В. К. Белолипецкий. – Ростов на Д : Издательский центр «МарТ», 2000. – 253 с.
7. Ісаєнко С. А. Формування професійної культури у студентів інженерно-технічних спеціальностей засобами іноземної мови: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ісаєнко Світлана Анатоліївна. – К., 2009. – 227 с.
8. Корінний М. М. Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури / М.М. Корінний, В.Ф.Шевченко. – К. : Україна, 2003. – 384 с.
9. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста. – М.: Высшая школа, 1990. – 142 с.
10. Лихачев Д. С. Культура как целостная среда / Д. С. Лихачев // Новый мир. – 1994. – № 8. – С. 3-8.

11. Педагогіка професійного образования: Учеб. пособие / Е. П. Белозерцев, А. Д. Гонеев, А. Г. Пашков и др.; Под ред. В. А. Слатенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 368 с.